

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Хоми Володимира Петровича „Концепт *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION* у когнітивно-стилістичному вимірі (на матеріалі англomовної науково-фантастичної прози XX – XXI століть)”, подану на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 03 Гуманітарні науки зі спеціальності 035 Філологія

Сучасність значно глобалізує обрії лінгвістичних пошуків, перетворюючи феномени духовного світу людини в привабливі об'єкти лінгвістики, що набула, цілком логічно, міждисциплінарного статусу. Розглянуті з такого ракурсу психічні феномени, що втілюють загальнолюдські і суспільні проблеми сучасності, поступово знаходять свою лінгвістичну інтерпретацію. Саме такою орієнтацією на пошук філософської, суспільствознавчої, соціологічної, психологічної, але, насамперед, лінгвокогнітивної та лінгвокультурної інтеграції феномену самовідчуження особистості, втіленої у концепті *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION* і визначається рецензована дисертація. У вибудовуванні власної концепції дослідження когнітивно-стилістичного виміру визначеного об'єкту автор послуговується власною методикою дослідження абстрактних концептів, цілком задовольняючи найсучасніші вимоги, що їх висуває лінгвістика до науковця XXI століття.

Самовідчуження як одна з найскладніших дискусійних загальнолюдських проблем, будучи наслідком особистої рефлексії суспільних та культурних перетворень, бентежила розум ще античних мислителів та наполегливо продовжує привертати науковий інтерес, безперечно перетворюючись в одну з лінгвістичних і лінгвопсихологічних таємниць, яка потребує прискіпливої уваги та, щонайменше, відхилення завіси таємничості.

Дисертація В. П. Хоми, продовжуючи науковий пошук у просторі інтерпретації феномену самовідчуження, трактує його з лінгвокультурних, лінгвокогнітивних, лінгвостилістичних та когнітивно-поетологічних позицій як

багаторівневий когнітивний конструкт – концепт *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION*, що в англomовній науково-фантастичній прозі XX – XXI століть вирізняється емоційно-експресивною маркованістю й особливими образами, експлікованими вербальними знаками.

Відтак, **актуальність** дослідження зумовлена тим, що його проблематика суголосна з множиною сучасних антропоцентрично зорієнтованих лінгвістичних досліджень, спрямованих на розпрацювання загальнолюдських та суспільних проблем, серед яких самовідчуження вважається однією з найскладніших. Комплексний аналіз концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION*, встановлення його лінгвокогнітивних характеристик в англomовній картині світу загалом та в сучасній англomовній науково-фантастичній прозі зокрема, сприятиме вдосконаленню процедури вивчення експлікації художнього концепту.

Наукова новизна роботи полягає у виокремленні лексичних одиниць-вербалізаторів та семантичних ознак досліджуваного концепту, моделюванні його польової структури. *Новизною* відзначається детальне дослідження рівнів концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION*, виокремлення діапазону концептуальних метафор, які репрезентують його в сучасній англomовній науково-фантастичній прозі. *Вперше* здійснено аналіз іконічних елементів, які слугують засобами його візуалізації у досліджуваному матеріалі.

Дисертант послідовно вирішує цілу низку різнопланових за спрямуванням **завдань**, об'єднаних спільною **метою** – встановити лінгвокогнітивні характеристики та мовностилістичні засоби реалізації концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION* в англomовній науково-фантастичній прозі XX–XXI століть.

Емпіричний матеріал дослідження складають 17 англomовних прозових творів науково-фантастичної літератури XX–XXI століть загальним обсягом 5784 сторінки, а також 286 лексичних одиниць на позначення самовідчуження, дібраних з лексикографічних джерел, представлених 22 тлумачними словниками та 10 енциклопедичними джерелами

Структура дисертації відзначається чіткістю і логічністю. У **першому розділі** „Теоретичні основи дослідження феномену *САМОВІДЧУЖЕННЯ* у англomовній науково-фантастичній прозі XX–XXI століть” дисертант робить перший крок до досягнення поставленої мети, послідовно відслідковуючи еволюцію досліджуваного явища як філософсько-антропологічної та соціально-суспільної проблеми у рамках антропоцентричної наукової парадигми. Новаторським є виявлення біоетичних особливостей концепції самовідчуження у досліджуваному матеріалі. Варто наголосити, що, вміло проводячи зв’язні ланки між тлумаченням самовідчуження, що закладаються в Античності, Середньовіччі та існують у сьогоденні (с. 32–48), дисертант засвідчує опанування значного обсягу теоретичного матеріалу, ознайомлення з широкою джерельною базою та особистісні інтерпретаційно-аналітичні здібності.

У **другому розділі** „Методологічне підґрунтя дослідження концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION* в англomовній науково-фантастичній прозі XX–XXI століть” визначено методологічну базу і розроблено методику аналізу досліджуваного концепту, яка базується на методологічних засадах лінгвокультурного, когнітивно-семантичного, концептуального та поетико-когнітивного аналізів. Попри широке розмаїття застосованих методів, покроковість пояснення дій автора на шляху його наукового пошуку є логічною і доступною для сприйняття.

Третій розділ „Поняттєво-ціннісний рівень концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION* в англomовній науково-фантастичній прозі XX–XXI століть” присвячено виявленню дефініційної репрезентації внутрішньої форми та дериваційного потенціалу концепту; здійсненню лексико-семантичної категоризації лексем-вербалізаторів концепту та виявленню його компонентного складу за частиномовним і лексико-семантичним критеріями; аналізу множини синонімічних форм вербалізації та експлікації ціннісного аспекту досліджуваного концепту. Такий підхід до опису поняттєвого рівня концепту вважаємо абсолютно

чітким і логічним, адже ретельно репрезентовано всі методологічні можливості виявлення його специфіки.

Логічним постає перехід до **четвертого розділу** „Мовностилістичні й графічні засоби реалізації когнітивного потенціалу концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION* в англomовній науково-фантастичній прозі ХХ–ХХІ століть”, де автор виявляє як естетичну вишуканість у відчужанні й інтерпретації мовностилістичних засобів вираження емотивного характеру концепту, так і лінгвістичну ерудицію в конструюванні образно-ціннісного рівня концепту, сформованого сукупністю концептуальних моделей.

Слід наголосити й на солідній науковій джерельній базі, опрацьованій дослідником (370 позицій, з яких 110 іноземними мовами), що засвідчує його широкий науковий кругозір та обізнаність у досліджуваній галузі. Публікації пропорційно й повно висвітлюють зміст чотирьох розділів дисертації.

Усі зазначені вище формальні і змістовні аспекти дозволяють кваліфікувати дисертацію В. П. Хоми як самостійне та компетентне лінгвістичне дослідження, що відповідає сучасному рівню наукових знань. Водночас дисертація не позбавлена положень, що можуть слугувати підґрунтям дискусії.

1. Насамперед, певні міркування викликає матеріал дослідження, яким автор декларує англomовну науково-фантастичну прозу ХХ–ХХІ століть, хоча фактично досліджуються романи 1973–2017 років, що одразу ж призводить до очевидної потреби щонайменше уточнити як назву, так і відповідні рубрики дисертації вказівкою на „кінець ХХ – початок ХХІ століть”. У цьому контексті варто пошкодувати, що у джерельну базу не потрапили твори останніх років, що мають таку дотичну до теми, особливо простимульовану пандемією та пов'язаними з нею психологічними процесами (зокрема, відсторонення, абстрагування особистості) тематику. Вважаємо, що врахування в майбутніх дослідженнях автора цих творів надасть особливого дослідницького поштовху як лінгвістичному об'єкту, так і феномену відчуження загалом. Тут варто згадати й очевидну необхідність розмежування англійського та американського варіантів репрезентації

досліджуваного концепту, який, попри загальну англомовну природу, все ж мав би демонструвати певні нюанси в когнітивних ознаках, спричинені різною історією, соціологічними, психологічними та самоідентифікаційними особливостями носіїв етнокультур, та доречність віднесення цього ракурсу до привабливої перспективи досліджень.

2. Мусимо вказати, що, попри детальний аналіз теоретичного підґрунтя в аспекті структури концепту (с. 60–68), до практичної частини залишається запитання: чим обґрунтований перехід від задекларованого усвідомлення і прийняття ідеї лінгвокультурологічного напрямку концептуальних досліджень про трирівневу структуру концепту (поняттєвий, образний, ціннісний рівні) до фактично здійсненого в роботі аналізу поняттєво-ціннісного, образно-ціннісного та смислового рівнів досліджуваного концепту (с. 72)? Очевидно, підсвідомо розуміючи цю невідповідність, автор так формулює одне з положень, що виноситься на захист: „тракуємо концепт *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION* як комплексний полівалентний конструкт, який має певну структуру, /.../ багатовимірне смислове утворення, в якому чітко прослідковується поняттєва, образна і ціннісна складові...” (с. 26), проте практична частина все ж базується на згаданих вище поняттєво-ціннісному, образно-ціннісному та смислового рівнях.

3. Дискусійним видається й таке. При розгляді поняттєвого рівня концепту (розділ 3) та узагальнюючи цю частину дослідження в положенні на захист 3, автор стверджує, що „поєднання його (концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION* – ред. наше, I.O.) ключових лексичних одиниць (лексем *self* та *alienation*) генерує конкретне значення імені концепту, а саме: *внутрішня відстороненість особи від оточуючого її світу та* (підкреслення наше – I.O.) *результат психоемоційного виснаження чи хворобливого стану*” (с. 26). Таке дроблення, пояснюване, очевидно, окремою увагою до кожного з компонентів композиту, викликає подив, оскільки видається логічним комплексне, інтегроване трактування значення імені концепту, щонайменше, об'єднавши наведені вище

значення в одне: *внутрішня відстороненість особи від оточуючого її світу як результат психоемоційного виснаження чи хворобливого стану.*

4. Важливе питання постає і в контексті дослідження образного (або образно-ціннісного) рівня концепту *САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION*, яке автор здійснює, виявляючи діапазон метафоричних концептуальних моделей. На наш погляд, методично суперечливим виглядає твердження автора „у рамках нашої розвідки зосереджуємо увагу на концептуальних метафорах, цільовим доменом яких є SELF і який експлікується за допомогою таких основних лексем, як 'personality' (особа, особистість), 'body' (тіло), 'identity' (особистість), 'individuality' (індивідуальність, особа)” (с. 147). Орієнтування лише на цей елемент та умовне виключення автором з аналізу складової *alienation*, відводячи їй роль такої, що „отримує вербальну репрезентацію, яка втілюється у вихідних доменах різноманітними лексемами, за допомогою яких у контексті творів об'єктивується феномен самовідчуження” (там само), сприяє посиленню суб'єктивізму в інтерпретації образного сегменту концепту. Мусимо зазначити, що добре усвідомлюємо складність завдання, яке постало перед автором, враховуючи абстрактність та імпліцитність вираження досліджуваного концепту в мові, проте вважаємо, що запропонований підхід створив підґрунтя для подекуди занадто віддаленого відношення наведених прикладів до образу досліджуваного концепту (див. напр. приклади 10–12 (с. с.151), 20–22 (с. 154), 39 (с. 158) та ін.).

5. Попри загалом гарну літературну мову та академічний стиль викладу результатів дисертаційного дослідження, прикро, що автору не вдалося уникнути деяких пунктуаційних помилок та друкарських огріхів (с. 20, 42, 53, 54, 56, 59, 64 та ін.). У роботі трапляються поодинокі випадки невірної оформлення посилань на кілька джерел (с. 19, 20, 23, 40), наведення скорочення без попереднього подання повного терміну (с. 6, 27), невірної транскрибування іноземного прізвища (с. 97), посилання не на першоджерело (с. 13, 38, 39). Подекуди помічаємо оперування термінами без авторського пояснення їх розуміння *автохтон* (с. 144), *емотивний характер концепту* (с. 92), *компонентний склад*

концепту (с. 31), смисловий рівень концепту (с. 24), концептуальна система дослідника (с. 90), недотримання одного терміну (поняттєвий / понятійний образ – с. 67, ядерна / ядрова зона – с. 97, 144).

Вважаємо за доцільне наголосити на загальній позитивній оцінці роботи й підкреслити, що висловлені зауваження не стосуються її принципових концептуальних положень. Як і всяке добротне наукове дослідження, дисертація В. П. Хоми не вичерпує теми, а позначає шляхи подальшого руху наукової думки.

Дисертація В. П. Хоми за структурою і змістом відповідає встановленим вимогам, не містить текстових запозичень. Порушень академічної доброчесності не виявлено.

На підставі ретельного аналізу дисертації та основних публікацій вважаємо, що дисертація „Концепт САМОВІДЧУЖЕННЯ / SELF-ALIENATION у когнітивно-стилістичному вимірі (на матеріалі англomовної науково-фантастичної прози ХХ – ХХІ століть)” відповідає вимогам пп. 9–18 «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 167 від 06 березня 2019 р., а її автор, Володимир Петрович Хома, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 03 Гуманітарні науки зі спеціальності 035 Філологія.

Доктор філологічних наук, професор,
декан факультету іноземних мов
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича

I. М. Осовська

03.04.20/05
18 01 21